

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET



GIORDANO BRUNO

Slika prirode u novoj filozofiji



Giordano Bruno
Izbor iz djela



Viktor Frankl
U potrazi za smislom



MUZA URANIJA



Smrt obitelji,
sloboda pojedincu!?

4

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

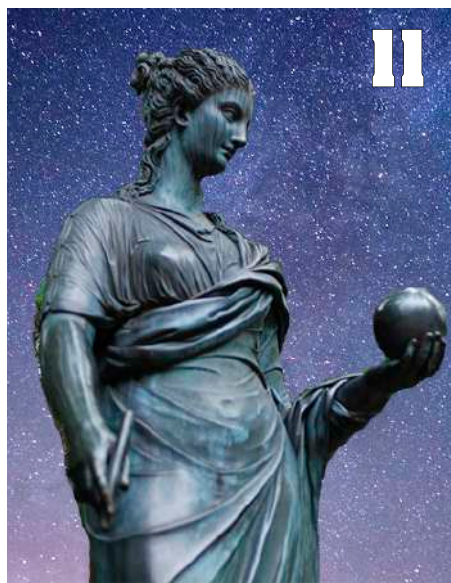
02 | 2023. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

9



11



4 Giordano Bruno
SLIKA PRIRODE U NOVOJ FILOZOFIJI
Szendrő Csaba

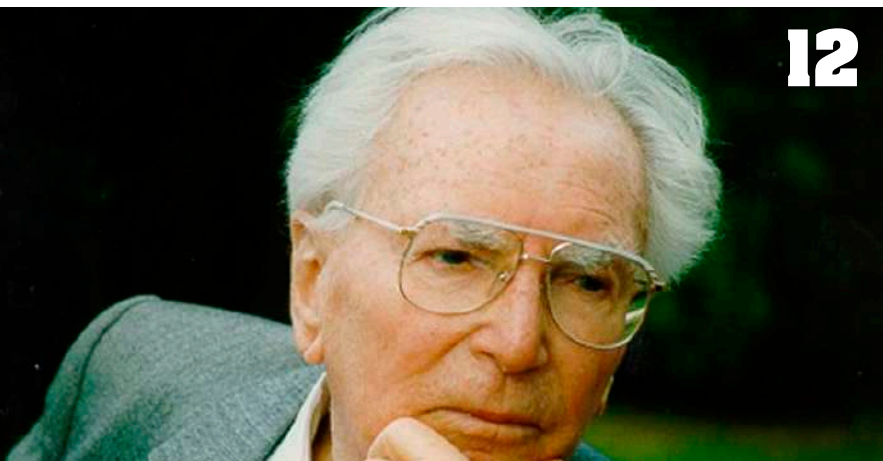
9 IZ DJELA GIORDANA BRUNA

11 URANIJA – Muza astronomije
Delia Steinberg Guzman

12 Viktor Frankl
U POTRAZI ZA SMISLOM – I. dio
Marijana Starčević Vukajlović

16 SMRT OBITELJI,
SLOBODA POJEDINCU!?
Nikša Đerek

12



16



Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić,
Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branko Zorić, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

e-mail: info@nova-akropola.com



Stranice povijesti znanosti ispisane su čudesnim otkrićima, neumornim istraživanjima i promišljanjima, ali i lutanjima i zastojećima. Pravi su se preokreti događali napuštanjem ustaljenih metoda i principa, i njihovim sagledavanjima iz drugačijih i novih kutova. Nekada su velike spoznaje izranjale iz zaboravljenih ili odbačenih teorija. Iskustvo znanosti također je pokazalo da ono što nam izgleda tako očito može biti samo privid koji nam stvaraju naša osjetila i da se spoznaje moraju iznova potvrđivati...

Sve se ovo danas dobro zna i baš zato se treba pažljivo razmatrati uvriježena slika svijeta. U uvodu svog djela *Povijest fizike*, Ivan Supek zabrinuto upozorava: *Napredak znanosti nije samo gomilanje činjenica i stalno dotjerivanje teorija, već znači duboke preobrazbe uvriježenih nazora i načina rada... moderna fizika čini nam se sve više matematičko-eksperimentalnom pustolovinom kojoj nitko ne može predvidjeti kraj ili cilj – ako ga uopće ima.*

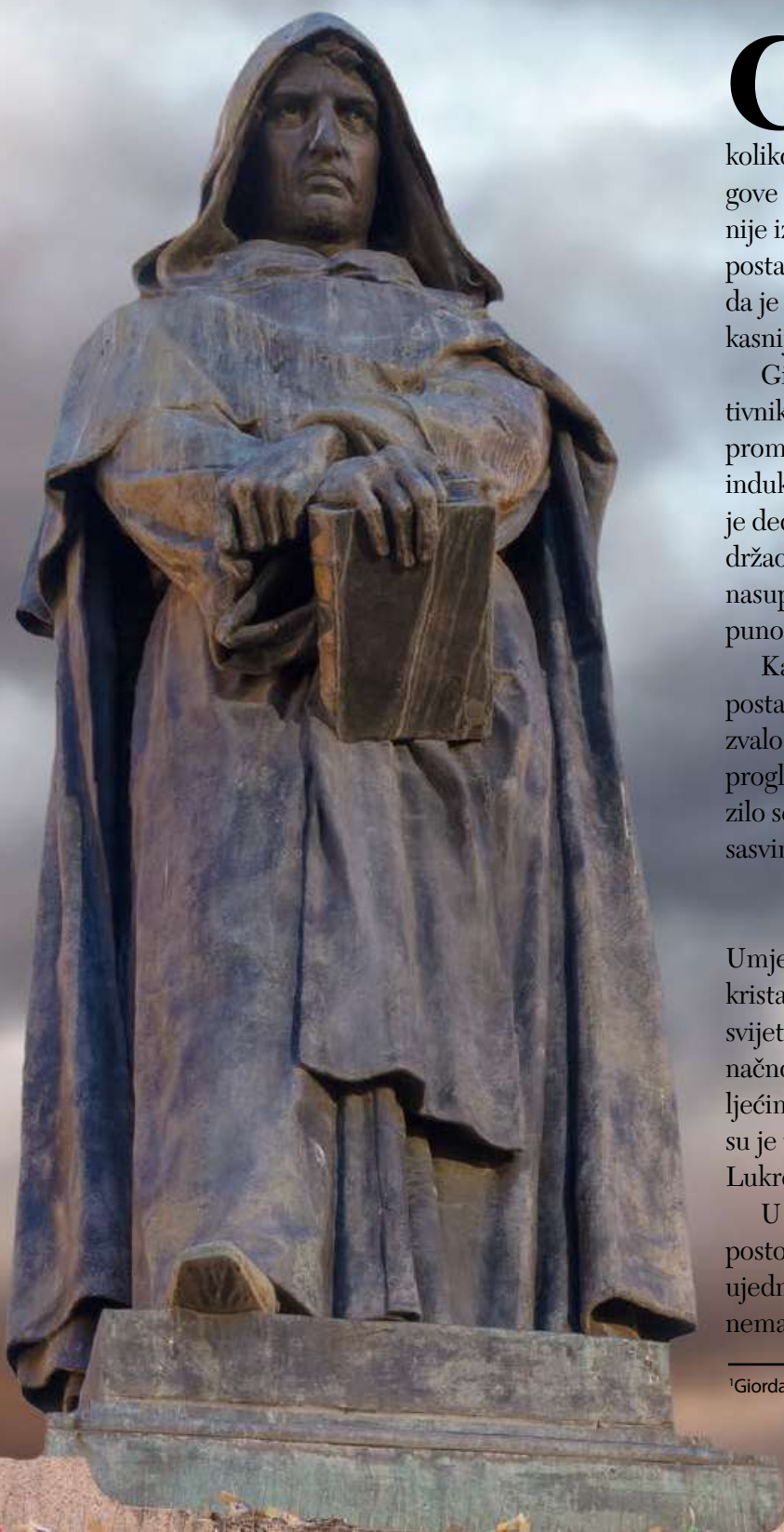
Upravo se Giordano Bruno prije više od četiri stoljeća protivio nastojanju objašnjavanja svijeta isključivo promatranjem i "matematičkim" metodama. Smatrao je da se prirodne znanosti trebaju temeljiti na objektivnom mišljenju i intuiciji pomoću kojih je moguće približiti se istini, odnosno doći do razumijevanja zakonitosti prirode i uzroka svih pojava. Za njega je ispravan put spoznaje onaj koji ne ograničava, već oslobađa duh, onaj koji obuhvaća cjelinu.

Bruno se borio protiv vjerskog fanatizma i sljepila službene znanosti svoga vremena o kojem govori: *Ludacima nazivaju one koji ne znaju raditi po uobičajenim pravilima, bilo zato što teže naniže, jer su manje razumni, bilo zato što teže naviše, jer su pametniji...* 🏠

GIORDANO BRUNO

Slika prirode u novoj filozofiji

Szendrö Csaba



Giordano Bruno često je spominjan kao glasnik i mučenik prirodne znanosti. Međutim, istovremeno mu ništa nije bilo toliko strano koliko pojam znanstvenika u klasičnom smislu. Njegove tvrdnje o svemiru začuđuju, ako znamo da nikada nije izveo ni jedan pokus, niti je svoje astronomske postavke zasnivao na teleskopskim opažanjima, budući da je ovaj instrument pronaden nekoliko desetljeća kasnije.

Giordano Bruno je do kraja ostao ratoborni protivnik nastojanja da se svijet pokuša opisati na temelju promatranja i pomoću matematičkih metoda. Umjesto induktivne metode zasnovane na osjetilima, zastupao je deduktivni način opisivanja svijeta, a matematiku je držao nedostatnom za savršeni opis stvarnosti. Tako je, nasuprot današnjoj prirodnoj znanosti, krenuo od potpuno suprotnih principa.

Kasnija znanstvena otkrića potvrdila su njegove postavke. Ponovno otkrivanje Bruna u 19. stoljeće izazvalo je divljenje prema njegovim gledištima, a on sam proglašen je glasnikom moderne znanosti. Ipak, prelazilo se preko činjenice da je do svojih rezultata došao sasvim drugim metodama i tumačenjima.

Beskonačni univerzum

Umjesto tadašnjeg vladajućeg Ptolemejevog sustava kristalnih sfera i Kopernikove heliocentrične slike svijeta, Nolanac¹ je iznio revolucionarnu ideju o beskonačnosti svemira i mnoštvu svjetova. Ova je ideja stoljećima bila općenito nepoznata – prije njega zastupali su je tek neki mislioci (npr. od Bruna često hvaljeni Lukrecije Kar i Nikola Kuzanski).

U onome što je beskonačno i prirodno ne mogu postojati istaknute točke. Tako je svaka točka svijeta ujedno i središnja točka. Samim tim, beskonačno nema središta, dijelova niti istaknutih smjerova. U

¹Giordana Bruna su nazivali i „Nolanac“, prema mjestu Nola u kojem je rođen.

ovom beskonačnom univerzumu očito je moguće postojanje beskonačno mnogo svjetova, a svaki je od njih jedna manifestacija bezbroj različitih mogućnosti. U beskonačnom mnoštvu zvjezdanih sustava kruži bezbroj planeta i na svakom od njih moguć je život, a svaka pojedina forma života samo je jedno od ostvarenja božanskog, iz kojeg izvire beskonačne mogućnosti pojavljivanja. Ovo, samo po sebi, ne znači da na svakom planetu postoji život, već samo da tijekom životnog ciklusa planeta postoji velika vjerojatnost za to.

Zvijezde, planeti

Pojedine zvjezdane sustave razdvaja ogroman prostor "da im se planetarni sustavi ne bi stopili". Bruno od početka razlikuje planete od zvijezda, i to ih ne razlikuje samo, poput Ptolemeja, na zvijezde stajačice i zvijezde "lutalice" (planeti), nego među njima vidi kvalitativnu razliku. Planeti su u osnovi "vlažne", drugačije prirode od vatrenih zvijezda, i građeni su od druge materije. Zvijezde zrače vlastitu svjetlost, dok planeti samo odražavaju svjetlost zvijezda i zato, gledano s neke udaljenosti, pokazuju mijene. Prema Brunu, i planeti imaju vatrenu jezgru, ali ona leži nevidljiva, duboko ispod njihove površine.

U svemiru je sve u stalnom pokretu, dok se sama beskonačnost ne može kretati. Iz ovoga slijedi stalna transformacija i nema ničega što bi bilo od toga izuzeto. Bruno govori o različitim vrstama gibanja planeta: o rotaciji oko vlastite osi, gibanju oko središnje zvijezde i precesiji. I Sunce rotira oko vlastite osi, a čak se i samo giba kroz svemirski prostor. Zapisao je da na središnjim zvijezdama postoje hladnija i zbog toga tamnija područja s mnogo vode. Otkriće Sunčevih pjega na početku teleskopskih promatranja bilo je veliko iznenađenje. Mnogo kasnije otkriveno je da su to zaista hladnija područja na površini Sunca. Zanimljivo je da su rezultati novijih spektralnih analiza pokazali da se u Sunčevim pjegama nalazi vrlo mnogo vodene pare.

U Nolančevim zapisima postoji cijeli niz iznenađujućih podataka. Spominje spljoštenost Zemlje na polovima te da Sjeverni i Južni pol u velikim vremenskim razmacima zamjenjuju mjesta (što doista vrijedi za magnetske polove).

Zapisao je da planeti kruže oko Sunca, ali ne po pravilnoj kružnoj putanji nego po "manje simetričnim", eliptičnim i drugim putanjama. Ove putanje se mijenjaju u velikim vremenskim intervalima (za ovo imamo primjer Merkurove staze). Pisao je da se planeti brže gibaju u blizini Sunca, i to u jasnoj ovisnosti o udalje-

nosti planeta od središnje zvijezde, dok se privlačna sila širi kuglasto i opada proporcionalno s povećanjem radijusa te kugle. Planeti udaljeniji od Sunca rotiraju brže. Tvrдио je da iza Saturna – do tada najudaljenijeg poznatog planeta – postoji još planeta, ali su oni toliko daleko da ne vidimo svjetlost koju reflektiraju.

Pisao je, naprimjer, o tome da su kometi ledeni blokovi koji iz vanjskog prostora dolaze u blizinu zvijezda i zatim se vraćaju.

U svemiru ništa nije teško samo po sebi, nego jedino u blizini nečeg drugog, tj. u odnosu prema tome.

Skrenuo je pozornost na one zvijezde koje se na nebu čine vrlo bliskima, ali u stvarnosti je njihova međusobna udaljenost ogromna u odnosu na njihovu udaljenost od Zemlje.

Osim ovih, do sada potvrđenih izjava, ostalo je još mnogo onih čije je dokazivanje ostavljeno budućnosti.

Upoznavanje živog svemira

Ove postavke Giordano Bruno nije formulirao matematičkim izrazima, kao Kopernik ili Galilej, već "samo" kvalitativno pa zbog toga danas nije, poput Galileja, priznat za znanstvenika u pravom smislu riječi. To je razlog zašto je Brunovo ime izostalo iz knjiga o povijesti fizike.

Ova nesklonost matematičkom izražavanju kod Giordana ne predstavlja pitanje nepripremljenosti ili netaleantiranosti, već se radi o načelu. Za Kopernikova otkrića kaže da jesu veličanstvena, ali Kopernik je ipak bio samo matematičar koji je iz starih slika svijeta stvorio svoj sustav, iako ni sam nije shvaćao njihov puni značaj. Nasuprot tome, Bruno je – kako sam kaže – došao do istog otkrića, potpuno neovisno od Kopernika i na sasvim drugi način.

Treba napomenuti da izračun položaja nebeskih tijela prema Kopernikovom sustavu nije bio bitno jednostavniji niti točniji od Ptolemejevog. To je bio jedan od razloga zašto heliocentrični sustav nije bio prihvaćen u praksi. Osim toga, neposredno opažajno iskustvo govorilo je u prilog nepokretne Zemlje.

Zbog toga je Bruno opažanje smatrao samo pomoćnim sredstvom. Po njemu je važnije razumijevanje zakonitosti i uzroka svih pojava, jer je zaključivanje koje polazi od uzroka stvari prema pojavnom svijetu sigurnije negoli ono koje ide u obrnutom smjeru. Spoznaja stoga treba biti temeljena na čistom razmišljanju i intuiciji pomoću kojih čovjek može doći u kontakt s božanskim. Snagom imaginacije čovjek može povezati beskonačno s konačnim i razumjeti cjelokupnu

stvarnost. Ovdje nije riječ o mistici. U djelu *O herojskim zanosima* Bruno iznad svega cijeni dugim istraživanjem pripremana znanstvenikova proniknuća ili filozofova intuitivna proniknuća, jer ih drži vjernijima, a time i uzvišenijima.

Prema Giordanu Brunu, priroda je "Božja sjena", slijedi iz transcendentnog božanstva. "Natura est Deus in rebus" (*Priroda je Bog u stvarima*), jer priroda je s božanskim povezana tisućama spona. Svaki njezin dio potječe iz istog izvora i u sebi nosi podjednaki dio njegovih beskonačnih mogućnosti te se stoga ništa na svijetu ne može smatrati mrtvim. Cijeli svijet je jedno veliko Biće, a odnose između pojedinih dijelova određuju opći zakoni Života, tako da u svijetu nije moguća smrt niti stvarna prolaznost, već jedino transformacija – ovo je bit Brunovog poimanja prirode, utemeljenog na panteizmu. Prihvata postojanje fizikalnih zakona i funkcioniranje fizikalnih sila, poput gravitacije, ali misli da su one samo manifestacije jedne puno općenitije metafizičke zakonitosti. Gravitacija za njega nije prvobitni uzrok gibanja nebeskih tijela, već je to univerzalna božanska ljubav, koja potiče duše planeta da se približavaju jedne drugima, što se onda manifestira kao gravitacija. Povezanost Mjeseca s plimom i osekom nije tumačio privlačnom silom Mjeseca, već je to težnja prema gore koja izvire iz same vode, a koju je utjecaj Mjeseca samo stavio u pokret. Za njega ne postoji vanjska pokretačka sila ili utjecaj, niti kao tradicionalni

pokretač u sfernom sustavu niti kao prirodna sila; sve je samo oslobađanje nutarnjih potencijala.

Materija

Ista je situacija s Nolančevim poimanjem materije. Sve vidljivo u prirodi može biti jedino materijalno, ali to nije beživotna, mrtva materija, već je zbog božanskog podrijetla u svezi s psihičkim i duhovnim planovima svijeta. Istovremeno, u fizički svijet ništa ne može ući izvana, jer sve što nastaje, razvija se iz čiste materije. Budući da materija nosi u sebi beskonačne mogućnosti, i pojavni svijet je beskrajno raznovrstan. Bruno ipak nije bio "materijalist". Naime, sama po sebi, u čistom obliku, materija je metafizička: nema karakteristika, nije prostorna niti vremenska. Ona je najniži plan očitovanja čiste božanske beskonačnosti čije su više forme psihički i duhovni planovi. Materija je vječna, nije stvorena, nema ni početka ni kraja. Prvobitna se materija mijenja u prostornu i vremensku koja posjeduje karakteristike, a zatim iz toga u pojedinačne, sa svojstvima određene vrste. Sve to nastaje na poticaj jednog duhovnog impulsa i, iako otada slijedi svoje zakonitosti, metafizički utjecaji ostaju do kraja prisutni. Konkretna, u tijela skupljena materija, posjeduje već nekoliko mogućih dimenzija i zbog toga se u njoj može uočiti prostor i vrijeme. Materija je i tada vječna i ostaje besmrtna, a prestankom pojedinih stvari mijenja se sastav, dok sama materija ostaje. Ova tvrdnja je zani-



mljiva i stoga što Bruno razlikuje dvije vrste stanja ove materije – ili prvobitne materije: atome i prostor među njima, tj. eter, koji nije praznina, već samo jedno drugo stanje atoma. Praktički, riječ je o dualnosti materije i energije, i o njihovom očuvanju.

Svijet atoma

Istražujemo li bilo koji objekt, njegovi najmanji nedjeljivi fizički dijelovi su atomi. Međutim, duhovni izvor predmeta je Jedno, tj. monada, i njegova psihička – ili Brunovim rječnikom – "matematička" projekcija. Ta projekcija je jedan minimum. Drugim riječima, trojni minimum se sastoji od fizičkog (atom), psihičkog (geometrijska točka) i duhovnog (aritmetički broj), pa tako atom nije isključivo materijalni objekt odvojen od svega ostalog, već u sebi skriva izvor cjelokupnosti svijeta.

Osnovno svojstvo fizičkog atoma je neprestano gibanje. Iz ovoga slijedi da se sve što je građeno od atoma neprestano mijenja, transformira, tako da se nepromjenjive, vječne stvari i ne mogu sastojati od njih. Usljed neprekidnog strujanja atoma, u materiji se ne mogu stvoriti savršene projekcije ideja, jer – kako piše Bruno – ideja kruga je nepromjenjiva, dok je nacrtani krug, iako nam se čini nepokretnim, ipak u neprestanom pokretu. Sve što u svijetu opažamo kao stalno postojeće je prema tome iluzija i jedino se osjetilima čini stvarnim.

Sa stanovišta supstancije svi su atomi isti. Međutim, njihovim povezivanjem stvara se šarenilo i raznornost iskustvenog svijeta. Svijet atoma građen je od dva dijela: atoma i etera – dijela koji razdvaja atome. Bez ovog drugog, atomi "ne bi imali prostora za kretanje pa bi svijet bio nepokretno povezan". Eter nije prazan prostor, kao ni atom. Eter predstavlja samo potencijalno gibanje, tj. jedno drugo stanje atoma; tako je i praznina, ili prostor, materija zasićena energijom, tj. potencijalnom masom, kako to danas slijedi prema Einsteinovoj teoriji ekvivalencije mase i energije, i temeljem kvantne fizike. I kod Bruna materiju može činiti samo jedinstvo konkretnog atoma i etera, nalik na energiju. Po obliku, atomi su kuglasti i međusobno se dodiruju "u krajnjim točkama", na rubu kugli, a eter se nalazi unutar lukova trokutova ili tetraedara. Za kuglastu formu atoma vrijedi isto što i za kuglasti oblik svemira: ne treba ih shvatiti doslovno, već se ovim svojstvima mogu najbolje predložiti. Kuglasti oblik atoma upućuje zapravo na jednaku vjerojatnost i uspješnost njegovog gibanja u bilo kojem smjeru, kao i na mogućnost međusobnog spajanja u bilo koji oblik (što bi manje simetrične forme ograničavale).

Ovi osnovni principi podudaraju se sa starim učenjima i s modernom fizikom. Kvantna fizika ponovo je vratila sliku jedinstvenog, živog univerzuma, kada je iskazala da se svemir ne može rastaviti na promatrača i na promatranu prirodu, jer promatrač i samim



promatranjem utječe na promatranu pojavu. Iz ovog proizlazi teorija neodređenosti i sve njene posljedice. Naime, ako promatrač promijeni svoju okolinu, onda o načinu promatranja (eksperimenta) ovisi kakav će biti rezultat. Eksperiment gradimo ovisno o tome s kojeg aspekta želimo proučiti predmet izučavanja. Posljedica toga je da će čovjek, u određenom smislu, dobiti rezultat kakav očekuje. Ovo je u skladu s Brunovim stavom odbacivanja rezultata opažanja kao krajnjih dokaza. U modernu fiziku se postupno vraćaju pojmovi kao što je komplementarnost, što služi za karakterizaciju međusobno isključivih, a ipak istovremeno postojećih stvarnosti (npr. znameniti dualitet čestice i vala).

Jedan drugi pristup

Upravo je ovo bio kamen temeljac Brunove slike svijeta: harmoniziranje suprotnosti, različitih pojmova i načina pristupanja jednom sustavu, kako bi se zadržale beskonačne mogućnosti svijeta i omogućilo spoznavanje punine žive, paradoksalne stvarnosti. Zbog toga su se kod Bruna mogli pojaviti u materiji, pored atoma i fizikalnih zakona, elementi i magične sile iz tradicionalne slike svijeta, koje je držao isto toliko stvarnima kao i one prethodne. Relativni rezultati opažanja ne mogu se prihvatiti kao način spoznaje, makar oni bili poboljšani instrumentima, već se on mora graditi samo na principijelnim datostima, čistom razmišljanju i intuiciji. Da su bile utemeljene isključivo na opažanjima, a bez ovakvog Brunovog stava, ove postavke ne bi mogle nastati prije četiri stotine godina, niti bi mogle druge poticati na daljnja istraživanja, a naš svijet ne bio ovakav kakav je danas. Na primjer, nije se borio za postojanje planeta iza Saturna zbog toga jer se takvo što moglo opaziti, već stoga što nije vidio principijelni razlog da ne bude više planeta u Sunčevom sustavu. Isto tako, ne bi prihvatio osam kao konačan broj planeta, koliko ih poznajemo danas, sve dotle dok se ne pronađe zakon iz kojeg slijedi da upravo toliko planeta treba biti oko naše zvijezde. Za njega je svaka, samo na opažanjima zasnovana postavka, samo spekulacija ili možda hipoteza prolazne vrijednosti, ali ne i činjenica na kojoj se može graditi cjeloviti opis svijeta. Karakteristično je da je potvrđena ispravnost Brunovih postavki, iako su se upravo argumenti njihovog potvrđivanja, temeljeni na opažanjima, pokazali pogrešnima (osobito iznenađuju optički argumenti u *Večeri na Pepelnicu*).

Prema Brunu, moguća je samo intuitivna spoznaja jedinog i temeljnog sveobuhvatnog izvora, dok je bezbroj parcijalnih zakona, poput fizikalnih, dovoljno

tek za površno tumačenje pojava i razumijevanje neposrednih uzroka. Iz parcijalnih zakona istraživač može dobiti samo sve složenije slike svijeta, jedan kaleidoskop, a ne jedan jedinstveni sustav: "Puno istina je smrt Istine".

Jedini priznati put spoznaje prirode danas je na matematici zasnovana prirodna znanost. Taj put očito ima svoju vrijednost, ali pored njega mogu postojati mnogobrojne druge mogućnosti. Bruno nikada nije prihvatio samo jedan put spoznaje svijeta. "Jer ukazuje na častoljublje, oholost, taštinu i zavist ako netko hoće uvjeriti druge da se samo jednim putem može istraživati i doći do spoznaje prirode; samo budalast čovjek bez kriterija može svoje tvrdnje držati jedinom istinom. Sigurnijim i prohodnijim vidicima, bogatijem i odlučnijem putu i višoj točki promatranja uvijek treba dati prvenstvo, treba ih više cijeniti i bolje njegovati, ali ne smije se sputavati ni onaj drugi način, koji nije bez plodova makar nije rođen na istom stablu."

Prema Nolancu, prirodna znanost može pronaći samo "slučajnost slučajnosti", jer se bavi isključivo sjenama, fizičkim univerzumom. Isto tako, ni religiozna očitovanja ne znače put, jer su samo moralni putokaz, a ne govore o stvarnosti. Prema Brunu, doista ispravan put spoznaje je onaj koji sve obuhvaća, koji ne ograničava, već oslobađa duh. Njegov put je pronicanje u nas same i u svijet: unutrašnje, intuitivno približavanje stvarnosti. "Dakle, jer onaj koji ne shvaća Jedno, taj ništa ne zna, ali onaj koji shvaća Jedno, taj zna sve." ☞

Smađarskog preveo: Atila Barta



Iz djela Giordana Bruna



Povijest čovječanstva zabilježila je postojanje mnogih filozofa koji su svojim životom i radom nastojali ukazati čovjeku na njegovu pravu prirodu i prirodu svijeta koji ga okružuje. Oni su pokušali skrenuti čovjekov pogled s pukih materijalnih potreba na duboke potrebe njegove duše, na izražavanje njegove prirodne plemenitosti i dostojanstva.

Međutim, nerijetko su njihova nastojanja bila predmet osuda i progona. Nerazumijevanje i otpor idejama koje su se razlikovale od općenito prihvaćenog mišljenja radali su sukobom između dogme i slobodne misli. U sudaru tih dviju koncepcija često su stradavali upravo najistaknutiji pojedinci svoga vremena, lučonoše nadolazeće budućnosti. Jedan od njih bio je i Giordano Bruno, najveći talijanski renesansni filozof koji je 17. veljače 1600. godine završio na lomači zajedno sa svojim knjigama, pod optužbom da širi učenje o "beskonačnosti svemira i mnoštvu svjetova"...

Kad bih ja, o presvijetli viteže, stezao plug, napasao stado, obrađivao vrt, popravljao odjeću, nitko me ne bi gledao, malo njih bi me primjećivalo, rijetki bi me grdili, a mogao bi se, vrlo lako, svima svidjeti; no zato što brazdam

polje prirode, brinem se za hranu duše, žudim za kulturom duha i umješno izrađujem ruho uma; eto, gdje mi onaj što je prepoznat prijeti, smotren me ujeda, iznenađen proždire, a to nije jedan, nije ih malo, mnogo ih je: to su gotovo svi. Ako želite znati zašto je to tako, kažem vam da je uzrok tome, Univerzitet koji mi se ne sviđa, svjetina koju mrzim, mnoštvo koje me ne zadovoljava i jedna... koja me očarala.

Ona zbog koje sam slobodan u sužanjstvu, zadovoljan u patnji, prebogat u oskudici i živ u smrti. Ona zbog koje ne zavidim onima što su robovi u slobodi, kažnjeni u zadovoljstvima, siromašni u bogatstvu i mrtvi u životu, jer su im u tijelu okovi koji ih stežu, u duhu pakao koji ih iscrpljuje, u duši zabluda koja ih čini bolesnima, u umu obamrlost koja ih ubija, jer nema velikodušnosti da ih izbavlja, ni strpljivosti da ih uzdiže, ni vrline da ih proslavlja, ni mudrosti da ih oživljava. Zbog toga ja ne povlačim nogu s teškoga puta i nisam posustao, ne dižem ruke od posla koji mi se ukazuje, ne okrećem kao očajnik leđa neprijatelju koji mi se suprotstavlja, niti skrećem pogled s božanske materije. (Večera na Pepelnicu)

Ni zlato ni srebro ne čine nas sličnima Bogu, jer on ne

skuplja slična blaga; niti odjeća, jer Bog je nag; niti razmetanje niti poznatost, jer on se pokazuje rijetkima i možda ga nitko ne poznaje, a jamačno mnogi i više nego mnogi imaju krivo mišljenje o njemu; konačno, nije to ni posjedovanje tolikih i tolikih stvari kojima se obično divimo, jer te stvari koje mi priželjkujemo u izobilju neće nas tako obogatiti, nego samo prijezir spram njih. (Herojski zanosi)

Potrebno je, dakle, da ljudska duša ima svjetlo, razbor i prikladna oruđa za svoj lov. Tu joj pritječe u pomoć kontemplacija, tu upotreba logike, vrlo prikladna organa u lovljenju istine, koji služi razlikovanju, pronalaženju i prosuđivanju. Zatim će istraživati šumu prirodnih stvari, gdje su mnogi predmeti skriveni u sjeni ili pod plaštem, a kako u gustišu nenastanjenih pustoši istina obično ima spilje i pećinska skloništa učinjena od isprepletene trnja, zatvorena šumskim, hrapavim i lisnatim biljkama, gdje se iz najdostojnijih i najizvršnijih razloga ponajviše skriva, prekriva i ponire s osobitim marom – kao što i mi običavamo skrivati najveća blaga s velikom pomnjom i skrbi – kako je mnogobrojni i raznovrsni lovci (od kojih su neki bolji i izvježbaniji, a drugi su to manje) ne bi bez velika napora otkrili. (Herojski zanosi)

Svemir je beskrajan i sastoji se iz beskrajno velikog eteričkog prostranstva. Uistinu postoji samo jedno nebo koje nazivaju prostorom ili sredinom, u kojem se nalazi mnoštvo zvijezda koje u njemu nisu nepomične, kao što ni Zemlja nije nepomična. Tako su Mjesec, Sunce i bezbroj drugih tijela u tom eteričkom predjelu, u kome je, kao što vidimo, i Zemlja... Eto sadržaja i beskonačne materije beskrajne stvarne božanske moći. (Večera na Pepelnicu)

Zato, plodna je Zemlja i njeno more, vječan je žar Sunca koji udahnuje vječito hranu proždrljivoj vatri i vlažnost istrošenim morima pa se zbog toga iz beskrajnosti rađa neprestano novo obilje materije. Onako kako su to najbolje shvatili Demokrit i Epikur, koji tvrde da se neprekidno sve obnavlja i vraća, kao što nastoje da spase vječnu postojanost svemira... (O beskrajnosti, svemiru i svjetovima)

Tako se veliča uzvišenost Boga, prikazuje veličina njegovog carstva. Njegova slava se ne potvrđuje u jednom, već u bezbrojnim suncima, ne u jednoj Zemlji, jednom svijetu, već u deset tisuća svjetova, tvrdim, u bezbroju. Tako da ta moć uma nije varljiva, moć koja uvijek želi i može dodavati prostor prostoru, materiju materiji, veličinu veličini, jedinicu jedinici, broj broju, posredstvom onog znanja koje nam raskida okove jednog, veoma uskog, i uvodi nas u jedinstvo preuzvišenoga carstva, te nas tako spašava od cijenjenog siromaštva i tjeskobe, i uvodi u neizmjerina bogatstva tako velikog prostora, tako dostojanstvenog polja, toliko uzvišenih svjetova, i doprinosi da nam lažni krug obzorja, nastalog varkom oka na Zemlji i zamišljen maštom u eterskom prostranstvu, ne može zasužnjiti duh pod stražom Plutona i pomoći Jupitera... (O beskrajnosti, svemiru i svjetovima)

Ovo je ona filozofija koja otvara osjetila, zadovoljava duh, uzveličava um i čovjeka dovodi do istinskog blaženstva koje može imati kao čovjek. To blaženstvo se sastoji u ovoj zadaći: budući da ga oslobađa od nezajajljive brige za zadovoljstvima i slijepih osjećanja bola, pomaže mu da uživa u sadašnjem stanju i da ne strahuje više nego što se nada budućnosti... (O beskrajnosti, svemiru i svjetovima) ☞



URANIJA ~ MUZA ASTRONOMIJE

Delia Steinberg Guzman



Danas sam vidjela Uraniju, muzu zvijezda, Nebesku, a za to je bilo dovoljno samo podići pogled. Ipak, danas je teško podići pogled...

Daleko smo od muza, slijepi smo za uzvišenu inspiraciju, jer smo naučili voljeti lance i okove koji nas sve više vežu za zemlju. Zbog toga zaboravljamo da postoji nebo, da zvijezde blistaju usprkos našoj zaslijepljenosti, i da sveti zakoni koji vladaju univerzumom slijede svoju neumoljivu putanju, iako se ljudi pretvaraju da svojim dekretima ukidaju ovaj matematički poredak.

Danas sam vidjela Uraniju, vidjela sam kako u rukama nosi univerzum vođen zakonima, taj ogromni i čudesni univerzum u kojem se sklad izražava brojem, pokretom, ciklusima i životom koji se uvijek nastavlja. Vidjela sam

je plavu, potpuno čistu, okruženu sjajnim zvijezdama, vidjela sam kako iz svog zvjezdanog svijeta pokazuje sup-tilne niti kojima je sve povezano.

Iza apstrakcija na koje nas je znanost naviknula, vidjela sam da su zvijezde bića puna života koja stječu iskustvo dok su vezana za svoja svjetleća tijela, kao što ljudi trebaju svoje tijelo kako bi učili i komunicirali. Vidjela sam kako rotacija zvijezda nalikuje stalnoj rotaciji ljudi, koji u svojim gradovima idu od jedne do druge točke u ispunjavanju svojih svakodnevnih obaveza. Vidjela sam kako se pojavljivanje i nestajanje zvijezda podudara s onim što nazivamo snom i budnošću. Vidjela sam kako zvijezde traže svoje središnje Sunce i vrte se oko njega, baš kao što se čovjek usmjerava prema Bogu u stalnoj potrazi za savršenstvom.

Vidjela sam i razumjela duboka učenja drevnih koji su zvijezde, poznavajući osobine svake od njih kao živog bića, povezivali s različitim božanstvima, ujedinjujući simbole i značenja u pokušaju stvaranja sinteze koja bi čovjeku mogla pomoći da se osjeti dijelom univerzuma.

Gledajući Uraniju, osjetila sam snagu paralelnih puteva zbog kojih i ljudi i zvijezde kruže prema istom odredištu, svaki prema svojim mogućnostima. Mi neprozirni, one sjajne, ali iznutra od iste esencije. Mi sami i očajni; one u pratnji Uranije koju slijede bilježeći ritam njezinih matematičkih valova. Mi dolje, one gore, ali i jedni i drugi ulažući napor da ostvarimo susret: one šaljući svoje vječno zračenje, a mi učeći da dižemo pogled k njihovoj prisutnosti na noćnom nebu.

Kada Sunce zađe, kada utihnu brige i tjeskobe koje su te do tog trenutka okupirale, podigni pogled prema noćnom nebu, dragi čitatelju. Ne dopusti da te tamni oblaci zavaraju: iza njih ćeš vidjeti sjajni Uranijin plašt, preplavljen svjetlima koja kucaju u istom ritmu kao i tvoje srce.

Potraži Uraniju i vidjet ćeš da nisi sam; da je univerzum koji ti ona pokazuje beskrajn i da, izvan ljudske boli, postoji obećanje veličanstvene vječnosti, u svijetu u kojem sjaje bratske zvijezde koje su, učinivši dodatan korak na svom životnom putu, naučile tamu pretvoriti u svijetlo, a prolazno u trajno. Vidiš li je? Iz istog razloga zbog kojeg si ti podigao pogled, ona je spustila svoj prema tebi i pokazala se kao zvijezda velikog sjaja... tvoja vlastita zvijezda. ♀

Sa španjolskog prevela: Ivana Jovović



VIKTOR FRANKL

U potrazi za smislom

I. dio

Marijana Starčević Vukajlović

Ima li život smisao? Ne tako davno, ovo se pitanje smatralo znakom psihičke labilnosti, simptomom neuroze. Čovjek koji se počne pitati o smislu života ili je bolestan, ili na pragu ozbiljne bolesti, govorio je Sigmund Freud. Kada se bolest otkloni, smisao će se pokazati sam od sebe. Zdrav čovjek ima neke ciljeve ispred sebe i zna zašto živi pa su pitanja o smislu života samo znak nesposobnosti nošenja sa životnim poteškoćama i obrambeni mehanizam.

Prvi koji se usprotivio ovakvim stavovima bio je Viktor Frankl. U fokus stavlja važnost postavljanja pitanja o smislu života i pronalaženja odgovora na to pitanje. Glavna poruka koju je prenosio kroz svoje cjelokupno profesionalno djelovanje bila je da život uvijek ima smisao, a pronaći taj smisao temeljna je ljudska potreba i uvjet psihičkog zdravlja čovjeka. Pitanje "Zašto živim?" prirodno je ljudsko pitanje i osobina humane čovjekove prirode. Ni jedna životinja ga ne postavlja, ono pripada samo čovjeku. U jednom svom tekstu napisao je: "Ja smatram da je traženje smisla života prije dokaz ljudskosti, nego izraz duševne bolesti. Čovjek ne mora biti neurotična osoba da bi ga zanimalo pitanje smisla života, ali zato treba biti istinsko ljudsko biće."

Treba reći da se ideje koje je Frankl promovirao kroz svoj profesionalni rad ne mogu svesti samo na područje psihoterapije i medicine. Suvremenim riječima govorio je o univerzalnim idejama i vrijednostima

koje su kroz povijest bile prisutne u različitim filozofskim učenjima, a koja su čovjeku govorila o smislu ljudskog života i kako ga ostvariti.

* * *

Viktor Frankl je rođen 1905. godine u židovskoj obitelji, a već prije Drugog svjetskog rata bio je priznati liječnik, neurolog i psihijatar, voditelj bečke klinike za neurologiju. Unatoč tome, zarobljen je i deportiran u koncentracijski logor. Sljedeće tri godine, sve do oslobođenja, u nekoliko logora, između ostalog i u zloglasnom Auschwitzu, upoznao je sav užas nacizma. Nakon oslobođenja saznaje da mu je u logorima ubijena gotovo cijela obitelj, kao i brojni prijatelji.

Unatoč svemu proživljenom, nije izgubio vjeru u postojanje humanosti u čovjeku. Po izlasku iz logora vraća se svojoj liječničkoj profesiji i posvećuje život pomaganju drugima. Osniva logoterapiju, psihoterapeutsku metodu liječenja smislom, koja ljudima pomaže pronaći smisao životnih situacija u kojima se nalaze. Do kraja života 1997. godine razvija svoju metodu, piše knjige i članke, putuje po svijetu, drži predavanja i produbljuje ideje kojima je posvetio život.

Prva razmišljanja o smislu života zaokupljala su ga još u srednjoškolskoj dobi. Tada je, u dobi od samo šesnaest godina na pučkom učilištu u Beču slušao predavanja iz psihologije i sam održao predavanje pod nazivom "Smisao života". U logoru, promatrajući

ponašanja kako čuvara tako i logoraša, postavlja si pitanja o motivima njihovih postupaka i nalazi potvrdu svojih stavova o važnosti posjedovanja znanja o smislu. Pitanja možemo sažeti u dva osnovna.

Prvo glasi: zašto su neki ljudi u situaciji ogromne patnje osjećali da je život vrijedan življenja i borili se za preživljenje, a neki su odustali od života pa si ga čak i sami oduzeli? Zaključuje da su preživljavali oni koji su imali neki smisao koji ih je održavao na životu. Taj smisao mogao je biti neka vizija budućnosti, znanje da ih netko čeka, neki nedosanjani san i ciljevi koje još treba ispuniti, vjera u oslobođenje ili neko bolje sutra pa čak i svjedočenje o patnji nakon rata. Oni koji su izgubili smisao, jednostavno bi se ugasili, ubrzo bi se razboljeli i umrli. Frankl zaključuje citirajući Nietzschea: "Onaj koji zna zašto svoga života, može se nositi s gotovo svakim kako."

Čovjek može sačuvati duhovnu slobodu, neovisnost uma čak i u tako strašnim uvjetima logoraškog života.

Drugo pitanje na koje je tražio odgovor bilo je: zašto su neki ljudi i u tako strašnim uvjetima sačuvali humanost i ostali ljudi, a drugi se spustili na nivo zvijeri? Nisu svi čuvari bili okrutni i nisu svi logoraši bili isti, neki su otimali drugima, a drugi su tješili i hrabрили druge i dijelili s njima zadnji komad kruha. Frankl zaključuje: čovjek posjeduje unutarnju slobodu i samo o njemu ovisi kako će djelovati. Ne određuju nas okolnosti u kojima živimo, nego mi sami sebe.

Čovjek može sačuvati duhovnu slobodu, neovisnost uma čak i u tako strašnim uvjetima logoraškog života.

Tri temeljne ideje

Tri temeljne ideje koje Frankl zastupa su filozofske ideje koje određuju naš odnos prema životu, ovisno o tome koliko ih razumijemo i prihvaćamo.

1. Postoji smisao života – život nije niz slučajnosti i čovjek nije bespomoćna igračka sudbine. Postoji smisao života koji svaki čovjek može i treba ostvariti.

2. Postoji volja za smislom – čovjekova iskonska potreba je da živi svrhovito, da posjeduje vrijednosti i ideale za koje osjeća da je vrijedno živjeti.

3. Postoji sloboda volje – uvijek postoji unutarnja sloboda kojom biramo svoje djelovanje. Ništa nas ne uvjetuje osim naše vlastite slobodne volje kojom donosimo odluke.



Viktor Emil Frankl (1905. - 1997.) – neurolog, psihijatar, utemeljitelj logoterapije i egzistencijalne analize.

1. Postoji smisao života

Život uvijek ima smisao, tvrdi Frankl, a izvor čovjekovih problema nije u nepostojanju smisla, nego što taj smisao često ne vidi. Ne vidi ga jer odgovor na pitanje o smislu dolazi iz dijela čovjeka kojeg Frankl naziva "noološka dimenzija", a ona je čovjekovoj refleksiji nedostupna. Riječ "noološka" izvedena je iz grčke riječi *nous* koja se prevodi kao duh koji dohvaća duhovnu dimenziju postojanja. Ovime se Frankl nastavlja na starogrčku podjelu čovjeka na tri dijela: *soma* ili tijelo, *psyche* ili duša i *nous* ili duh. Čovjek je jedinstvo ove tri dimenzije i tek ovo trojstvo čini potpunog čovjeka.

Čovjek je duhovno središte oko kojeg se okuplja sve psihofizičko... tijelo i duša mogu tvoriti jedinstvo, neko psihofizičko jedinstvo, ali takvo jedinstvo nikada ne predstavlja čovjekovu sveukupnost... Cjelokupnom čovjeku pripada još i duhovno i to kao njegovo najspecifičnije.

Čovjek je duhovno središte oko kojeg se okuplja sve psihofizičko... tijelo i duša mogu tvoriti jedinstvo, neko psihofizičko jedinstvo, ali takvo jedinstvo nikada ne predstavlja čovjekovu sveukupnost...

Ne postoji samo nagonско nesvjesno, postoji i duhovno nesvjesno, kaže Frankl. Kao što životinja ne može shvatiti svijet ljudi, tako ni čovjek ne može shvatiti svijet duha, ali on postoji neovisno o sposobnosti čovjeka da ga osvijesti. No, kako onda doći do odgovora o smislu života ako je on u nedohvatljivoj duhovnoj dimenziji i pripada noološkom dijelu čovjeka?

Život je kao film, odgovara Frankl, niz sličica koje svaka za sebe imaju smisao i značenje, ali teško je

shvatiti konačni smisao dok film traje. U potpunosti ga možemo razumjeti tek na kraju, kada sve sličice povežemo u smisleno jedinstvo. Isto je sa životom. Svaka pojedina životna situacija ima svoj smisao i zajedno, kao mozaik, čine cjelovitu sliku našeg života. Put do razumijevanja konačnog smisla je razumijevanje smisla svake pojedine životne situacije. Drugim riječima, umjesto da nas zarobe različiti životni problemi, trebamo se zapitati koji je njihov smisao, što nam život govori, što trebamo naučiti. Tako se korak po korak približavamo boljem razumijevanju života i boljim odgovorima na životne situacije, do konačnog kraja i konačnih odgovora.

2. Postoji volja za smislom

Htio on to ili ne, bio on toga svjestan ili ne, čovjek vjeruje u smisao sve dok diše. Čak i samoubojica vjeruje u neki smisao – smisao umiranja.

U svakom čovjeku postoji vjera da smisao postoji i volja da ga otkrije i ispuni. Vjera u smisao nije vjera u nekog određenog boga, neko natprirodno biće koje upravlja našim sudbinama. To je duboka unutarnja potreba svakog čovjeka da mu život bude svrhovit. Zato je temeljna motivacijska snaga u čovjeku unutarnji pokretač koji nam daje energiju da činimo ono u čemu vidimo smisao i ustrajnost da ne odustajemo ni u teškim trenucima.

Čovjek je uvjetovan biološki, psihološki ili sociološki, ali njegova ljudskost je izvan toga. Snagom svoje slobode uvijek se može otrgnuti uvjetovanosti...

Frankl je naziva primarnom ljudskom potrebom jer je iznad svih drugih potreba i neovisna o njihovom zadovoljenju. Čovjek je u stanju odreći se svega, pa i samog života, za svoja uvjerenja, ideale, drugog čovjeka. Ukoliko ta potreba nije zadovoljena, razvija se neuroza koju Frankl naziva noogenom. Za razliku od psihogenih neuroza čiji je izvor u psihi čovjeka, nerazriješenim emocionalnim konfliktima i nesposobnosti nošenja sa životnim problemima, noogena neuroza posljedica je frustrirane volje za smislom, sumnje da smisao postoji. Manifestira se kao neurotična trijada: potištenost, koja može dovesti do samoubojstva, agresivnost i ovisnost kao bijeg od života.

3. Postoji sloboda volje

Bez obzira na uvjete u kojima živi, čovjek uvijek ima slobodnu volju da bira vrijednosti kojima posvećuje život i zato samo o njemu ovisi hoće li ili neće njegov život imati smisao. Postoje životne situacije koje ne možemo izbjeći ili promijeniti, ali uvijek imamo slobodu izabrati svoj odnos prema njima. Ne postoje izvanjska ograničenja koja nas u tome sprječavaju, ograničenja su u nama.

Biti čovjek znači stalno se suočavati sa situacijama koje su istodobno i zadatak i dar. One nam "zadaju" izvršenje njihova smisla i istodobno nam "daruju" mogućnost da tim izvršenjem smisla i sami sebe ostvarimo.

Čovjek je uvjetovan biološki, psihološki ili sociološki, ali njegova ljudskost je izvan toga. Snagom svoje slobode uvijek se može otrgnuti uvjetovanosti.

Čovjek je samoodrediv, sam sebe određuje time što popušta uvjetima ili im se odupire. On odlučuje što će biti njegovo postojanje.

Egzistencijalna praznina

Veliki je problem što sve više ljudi pati od nedostatka smisla. U ljudima vlada egzistencijalna praznina, govori Frankl, unutarnja praznina koja nastaje zbog nedostatka istinski vrijednih ciljeva kojima se posvećuje život. Istovremeno, ona je i uzrok nesposobnosti pronalaženja smisla jer je čovjek nastoji ispuniti ispraznim sadržajima i aktivnostima koji samo pojačavaju osjećaj besmisla. Praznina se ne može ispuniti prazninom.

Današnje društvo zaista zadovoljava svaku potrebu osim jedne: potrebu za smislom. Osjećaj besmislenosti, egzistencijalna praznina u tolikom je porastu da se zaista može nazvati masovnom neurozom. ...Danas ima sve više ljudi koji imaju sve životne uvjete, ali ne vide smisao za koji bi živjeli... Ljudi imaju od čega živjeti, ali nemaju za što.

Egzistencijalna praznina manifestira se kao stanje dosade ili, suprotno, u ubrzanom tempu života za kojeg Frankl kaže da je "uzaludan pokušaj izlječenja egzistencijalne praznine. Što je čovjeku životni cilj manje poznat, to se ubrzanije vrti na svojoj životnoj putanji."

Govoreći prije svega o ljudima zapadne civilizacije, uzrok sve veće raširenosti egzistencijalne praznine Frankl vidi u oslobođenju suvremenog čovjeka

od uvjetovanosti, prisile da živi na određen način i nesposobnosti da tu slobodu odgovorno koristi. Čovjek se oslobodio od prisile nagona koji su mu ranije bili potrebni u borbi za goli opstanak i koji su definirali životne ciljeve. Prosječni čovjek danas živi sigurno, njegove elementarne potrebe su zadovoljene i slobodan je u izboru životnih prioriteta. Isto tako, suvremeni se čovjek oslobodio prisile tradicije i tradicionalnog vrijednosnog sustava koji mu je nametao određeni način života, no tako je izgubio i jasne kriterije vrijednosti koje su ga usmjeravale u životnim odlukama. Dobio je slobodu, ali izgubio je jasnoću kako treba živjeti.

Sloboda zahtijeva odgovornost, inače se pretvara u anarhiju. Suočenje s egzistencijalnom prazninom zahtijeva suočenje sa samim sobom, promišljanje o vlastitom životu, preispitivanje životnih ciljeva i unutar-nju promjenu. No, današnjem je čovjeku lakše odustati od slobode, nego preuzeti odgovornost za vlastiti život i otkrivati vrijednosti za koje vrijedi živjeti. Umjesto da slobodnom voljom svjesno i odgovorno bira životne ciljeve, prepušta se konformizmu – živi onako kako žive drugi, ili totalitarizmu – živi onako kako određuju i žele drugi.

Odgovornost prema životu

Što znači biti odgovoran prema životu? Prije svega, shvatiti da je život zadatak. Nismo rođeni da živimo od danas do sutra, rođeni smo da se ostvarimo kao ljudska

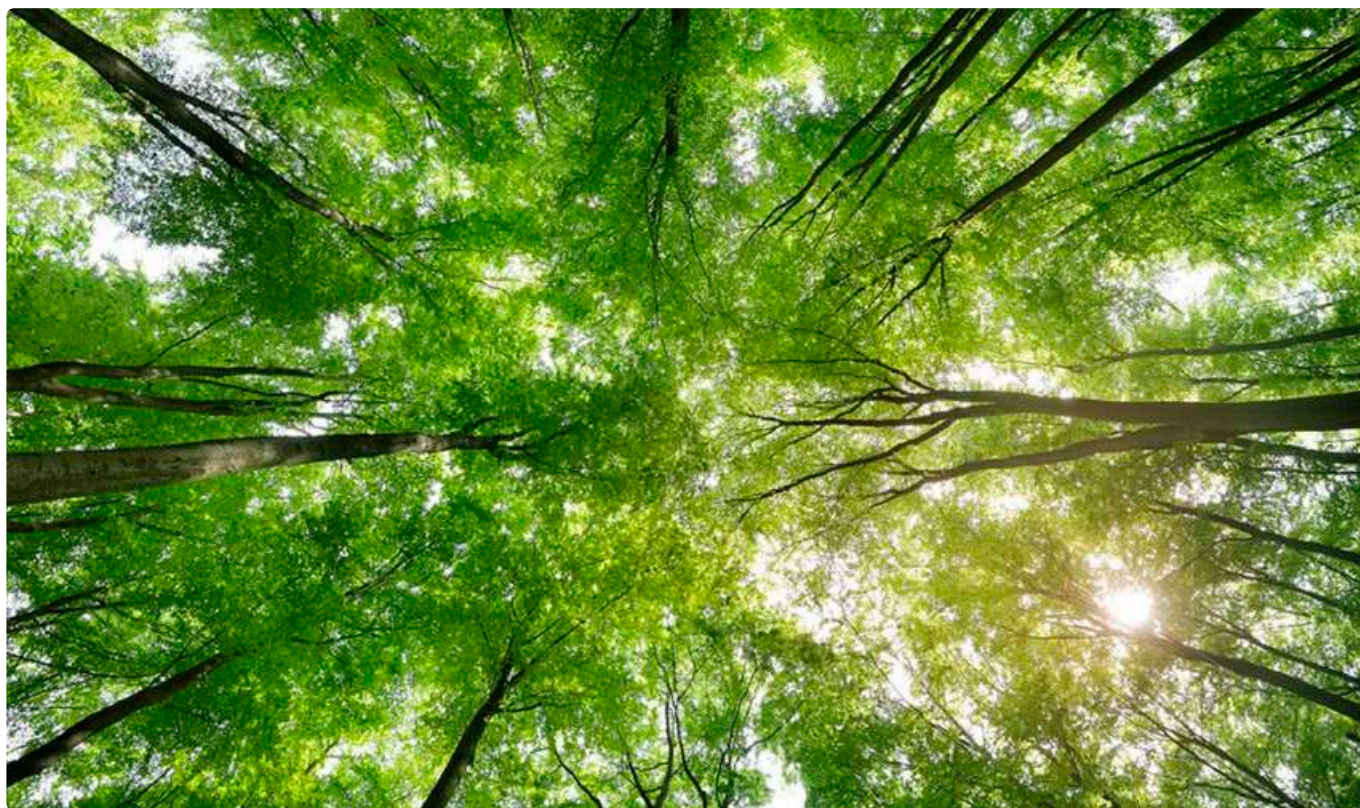
bića. Taj je cilj za sve ljude isti, ali ostvaruje se kroz različite zadatke, različite životne situacije. Svaka ima smisao, svaka nešto zahtijeva od nas, svaka predstavlja izazov našoj humanoj prirodi. Ovisno o tome kako odgovaramo na te izazove, kojim vrijednostima težimo i koje humane osobine izražavamo, približavamo se ili udaljavamo od cilja ostvarenja sebe.

Biti čovjek znači stalno se suočavati sa situacijama koje su istodobno i zadatak i dar. One nam "zadaju" izvršenje njihova smisla i istodobno nam "daruju" mogućnost da tim izvršenjem smisla i sami sebe ostvarimo.

Biti odgovoran prema životu znači shvatiti da je svaka životna situacija neponovljiva i zato, kako kaže Frankl, ima *Kairos kvalitetu*. Drugim riječima, svaka je životna situacija prilika koju nam život pruža da ispunimo svoj zadatak. Ukoliko je ne iskoristimo, prilika je zauvijek propuštena, ali ako je iskoristimo, stečeno iskustvo ostaje zauvijek zapisano u našoj prošlosti i više nam ga nitko ne može oduzeti.

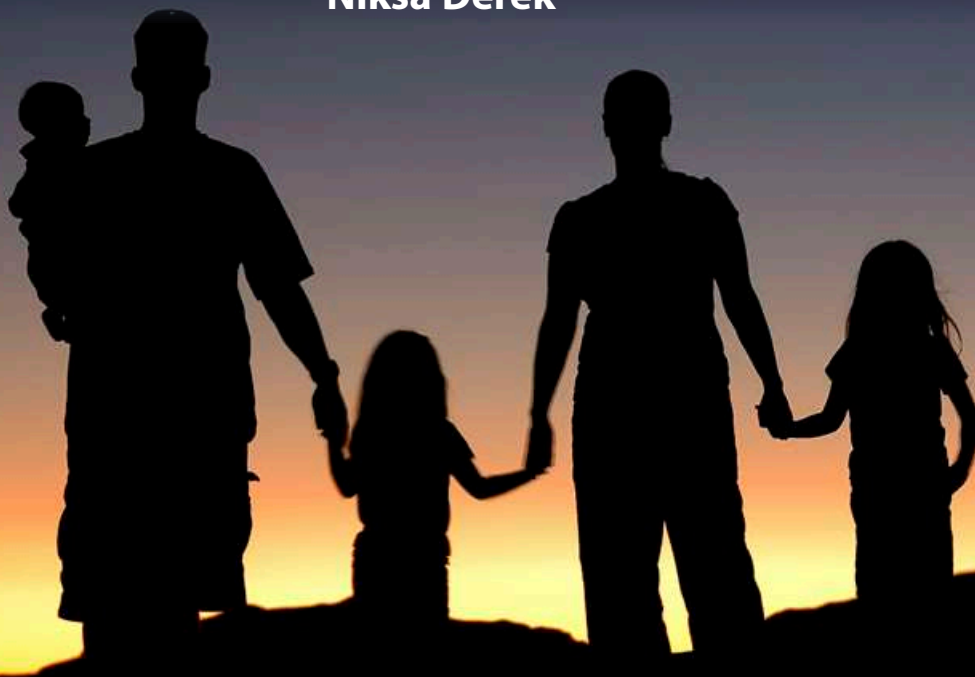
Odgovornost čovjeka je nešto strašno, ali u isto vrijeme i nešto divno. Zastrašujuće je da je svaka odluka, od najmanje do najveće, odluka zauvijek i da u svakom trenutku ili iskoristimo ili potrošimo tu priliku. ...No, to je ujedno i divna spoznaja da je moja budućnost u svakom trenutku ovisna o mojoj odluci. To što spoznam u tom trenutku i što dozovem u život, postaje stvarnost zaštićena od prolaznosti i propadanja. ¹⁶

Nastavak u idućem broju...



SMRT OBITELJI, SLOBODA POJEDINCU!?

Nikša Đerek



Je li moguće društvo bez zajednice, bez neke vrste obitelji? Hoće li tradicionalna obitelj nestati i biti zamijenjena nekom drugom vrstom zajednice? Da bismo došli do odgovora, prvo trebamo preispitati što je obitelj i je li ona uvijek označavala ono što pod tim pojmom danas podrazumijevamo.

Razvojem prvih stalnih naselja (prelaskom s lovačko-sakupljačkog načina života na život od zemlje – ratarstvo i stočarstvo) te skupine se počinju povezivati i tako formirati prva plemena koja su se sastojala od dvadeset do četrdeset skupina. Ono što je prvotne zajednice razlikovalo od današnjih obitelji je činjenica da nisu trebali biti biološki povezani da bi bili dio skupine (obitelji). Svatko je mogao postati njen dio ako bi joj doprinosio. Drugim riječima, velik dio ljudske povijesti ljudi su živjeli u proširenim obiteljima koje su se sastojale ne samo od ljudi s kojima su bili u biološkoj vezi, već i od ljudi s kojima su odlučili surađivati.

Polazeći od te pretpostavke, međunarodni istraživački tim je 2017. godine napravio genetsku analizu ostataka ljudi koji su zajedno sahranjeni (i koji su vje-

rojatno i živjeli zajedno) prije 34000 godina na predjeliima današnje Rusije. Rezultati su pokazali da sahranjeni nisu biološki povezani jedni s drugima. Druga studija koja je za cilj imala proučiti život i navike trideset i dva plemena koja su preživjela do danas, pokazala je da primarni rod – roditelji, braća, sestre i djeca – obično čine manje od deset posto pripadnika jednog plemena.

Zašto je sve to bitno?

Ljudi su od pamtivijeka formirali skupine i živjeli u zajednicama kako bi zajedno preživjeli i napredovali. Jedna od temeljnih čovjekovih potreba je potreba pripadanja zajednici. Zato današnja kriza otuđenosti nije ništa drugo nego rezultat osiromašenja ili potpunog nestanka obiteljskog života i nedostatka fizičkih i emocionalnih veza koje smo sve donedavno dijelili u zajednicama.

Zašto je tome tako?

Tijekom proteklog stoljeća život smo učinili slobod-

nijim i boljim za pojedinca, ali težim i nestabilnijim za skupinu (obitelj). Velike i međusobno povezane proširene obitelji zamijenili smo manjim i odvojenim *nuklearnim obiteljima*¹. Život je postao "bolji" za odrasle, ali lošiji za djecu iz jednog vrlo jednostavnog razloga – život u proširenim obiteljima pružao je veliku materijalnu i moralnu potporu svima. Djeca su provodila velik dio vremena sa svojom proširenom obitelji i nisu bila prepuštena ulici ili ekranima pametnih telefona.

U slučaju bolesti djeteta, gubitka posla, problema s financijama, osobnih problema... proširena obitelj bila je tu da pomogne.

Obiteljske veze bile su jače, ali individualni izbor bio je ograničen. Kao član skupine, pojedinac često nije mogao birati vlastiti put, već je to određivao vođa grupe – najčešće otac ili djed (s obzirom da je većina proširenih obitelji bila patrijarhalnog ustroja). Nadalje, proširena obitelj ostavljala je vrlo malo privatnosti, prisiljavajući pojedinca na svakodnevni kontakt s ljudima koje nije samo izabrao (bake, djedovi, stričevi, strine, tete, rođaci...).

Upravo zbog tih nedostataka, koji su se pokazali kobnim u svjetlu velikih društvenih i tehnoloških previranja početkom 20. stoljeća (ubrzana industrijalizacija, povećana kupovna moć pojedinca, gubitak tradicionalnih vrijednosti, nastanak novih pokreta – individualizma, konzumerizma, feminizma... i dr.), proširena obitelj prestaje biti *in* i sve se više parova odlučuje na odvojeni život sa svojom djecom.

Do polovice 20. stoljeća nuklearna obitelj zamjenjuje dominantnu predindustrijsku društvenu zajednicu (proširenu obitelj) i postaje nova verzija obitelji. No zlatno doba nove obitelji nije bilo dugog vijeka. Već od sredine 70-ih godina prošlog stoljeća nova obitelj zapada u probleme.

Djeca odgojena u novim, nuklearnim obiteljima gube osjećaj zajedništva, požrtvornosti i brige za skupinu koju su njihovi roditelji imali u višegeneracijskoj proširenoj obitelji i postaju izrazito samoorijentirani. Odrastaju u pojedince koji nisu spremni žrtvovati sebe zbog obitelji, a rezultat toga sve je veći broj poremećaja (razvoda) u obitelji.

Djeca koja su odrastala u razvedenim obiteljima imala su sve više i više problema s fizičkim i psihičkim zdravljem, slabiji akademski uspjeh, probleme

sa samopouzdanjem i samopoštovanjem i općenito su bila sklonija porocima i odbacivanju monogamnih veza. Kao odrasli, imali su velikih problema s izgradnjom stabilnih obitelji. Djeca u tim obiteljima postajala su još izoliranija i traumatiziranija.

Svaka sljedeća generacija stvarala je sve više i više "slomljenih ljudi" koji su zatim stvarali još više "slomljenih ljudi" i tako u krug. Sve to dovelo je do toga da su posljednje dvije generacije bile sve manje vremena u braku, tj. vjenčavali su se sve kasnije i razvodili sve češće.

Uz taj zabrinjavajući trend, danas je prisutan i drugi, koji se ogleda u velikom smanjenju novosklopljenih brakova, što dovodi do krivog zaključka da se broj razvoda smanjuje. Unatoč tome, možemo vidjeti da broj razvoda i dalje raste, dok broj novosklopljenih brakova konstantno opada, do te razine da se prepолоvio od 1965. do danas.

Situacija preko oceana, u SAD-u, nije ništa bolja:

- 1950. godine 27% brakova završilo je razvodom, a danas je taj broj narastao na oko 45%.

- 1951. godine 72% odraslih Amerikanaca bilo je u braku, a 2017. godine gotovo polovica odraslih Amerikanaca bili su samci.



¹ *Nuklearna obitelj* (ili *jezgrovna obitelj*) je termin kojim se u sociologiji i antropologiji označava zajednica sastavljena od majke, oca i djece. Nuklearna obitelj se smatra najmanjom i osnovnom jedinicom društva i mjestom u kojem se ostvaruje ljudska reprodukcija – kako biološka, tako i društvena.

- 1953. godine 75% Amerikanaca starijih od 65 godina živjelo je s rođacima; do 1990. njih samo 18 posto.

Koje su posljedice raspada tradicionalne obitelji?

U EU se broj novorođenih gotovo prepolovio od 1961. do 2017., a ništa bolji nije ni u SAD-u (više je američkih domova s kućnim ljubimcima nego s djecom). Prema podacima iz 2017., jedna obitelj u EU u prosjeku je imala 1,59 djece (dok je stopa od 2,1 minimalna za prirodnu regeneraciju stanovništva). Posljedica tog negativnog trenda je da stanovništvo postaje sve starije i sve usamljenije. Drugim riječima, polako izumiremo!

U međuvremenu, mnogi političari, profesori i poznate osobe govore kako bi "ljudi trebali biti slobodni odabrati bilo koji oblik obitelji koji im odgovara" ili da je "tradicionalna obitelj socijalni konstrukt i da ne mora biti zajednica muškarca i žene". Takva (rodna) ideologija pogodovala je stvaranju raznih oblika slobodnih veza koje su proizašle iz shvaćanja obitelji kao zastarjele institucije koja ograničava slobodu pojedinca. I to je donekle točno. Kao što smo vidjeli, struktura obitelji se mijenjala kroz povijest.

No što nam pokazuju dostupna istraživanja i podaci vezani uz novonastale zajednice?

Nažalost, mnogi od novih oblika obitelji (samohrani roditelji, životno partnerstvo, izmiješane obitelji, obitelji s bakama i djedovima, istospolne zajednice...) baš i ne funkcioniraju najbolje.

Svi znamo za stabilne i voljene samohrane obitelji, ali u prosjeku djeca samohranih roditelja ili nevjenča-

nih roditelja koji žive u partnerstvu obično imaju lošije fizičko i mentalno zdravlje, slabiji akademski uspjeh i više problema s ponašanjem nego djeca koja žive s dva bračna biološka roditelja.

Prema radu Richarda V. Reevesa, ravnatelja *Centra za djecu i obitelji Brookings*, oni koji su rođeni u siromaštvu i odgajaju ih oba roditelja, imaju osamdeset posto šanse napredovati kao osoba. Dok u situaciji u kojoj su rođena u siromaštvu i odgaja ih nevjenčana majka, djeca imaju pedeset posto šanse da ostanu siromašna i neuspješna.

Život u brakovima nastalim ponovnim vjenčavanjem između prije razvedenih roditelja (*blended marriages*) također nije idealan za djecu. Spajanje dviju obitelji često ne prolazi bez trauma jer su djeca još uvijek vezana uz biološku majku ili oca, i imaju poteškoća u prihvaćanju novog oca, majke, braće i/ili sestara, kao i novonastale dinamike odnosa u novoj obitelji. Nadalje, djeca u takvim brakovima imaju veće šanse biti zlostavljana, razvedena, a tu je i povećana sklonost korištenju opijata zbog raznih psihičkih problema uzrokovanih poremećajima u obitelji.

Podaci za djecu koja odrastaju u obiteljima s bakama i djedovima pokazuju da imaju višu razinu poremećaja u ponašanju i emocijama od djece u tradicionalnim obiteljima. Jedan od razloga je taj što djeca obično bivaju dana na skrb bakama i djedovima zbog roditelja koji zloupotrebljavaju drogu, alkohol, zlostavljaju ili zanemaruju svoje dijete i sl. Drugi je što bake i djedovi često ne mogu pružiti dovoljnu podršku, ljubav i brigu koje bi dijete dobilo u tradicionalnoj obitelji.



Što se pak tiče života u istospolnim zajednicama, još nema dovoljan broj studija koje bi pokazale utjecaj koji takva vrsta zajednice ima na razvoj djeteta.

Obiteljski život i obiteljske zajednice drastično su se promijenile samo u zadnjih sto godina. Sve veći broj razvoda brakova i sve manji broj novosklopljenih brakova, uz opadajući natalitet u zapadnim zemljama i sve veći broj izvanbračnih i istospolnih zajednica, jednočlanih kućanstava i jednoroditeljskih obitelji u raznim kombinacijama upućuju na velike promjene i krizu obitelji.

Posljedice su: porast ovisnosti o opijatima, depresije, stope samoubojstva, nejednakosti – i sve starija populacija koja se osjeća usamljeno, odvojeno, nepovezano i nepovjerljivo, lišeno osjećaja pripadnosti. U takvim uvjetima, članovi obitelji, nažalost, sve manje vremena provode zajedno, pa je obitelj sve manje središte života njezinih članova. Roditelji, zbog niza objektivnih razloga (borbe za egzistenciju, vlastitih nerazriješenih trauma i problema iz djetinjstva), ali i subjektivnih razloga (nedovoljne osjetljivosti za potrebe svoje djece, nepronalaženja vremena za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i komunikaciju sa svojim ukućanima) često nisu u mogućnosti svojoj djeci pružiti poticajno okruženje i dati smjernice za optimalan razvoj njihovih potencijala.

Istovremeno se od odgojno-obrazovnih ustanova, tj. države, očekuje veći odgojni angažman i preuzimanje sve više obiteljskih funkcija. S druge strane, odgojno-obrazovni djelatnici žale se na sve veći porast devijacija u ponašanju djece pripisujući ih roditeljskom (ne) odgoju, dok drugi pak ističu da se u školama premalo važnosti pridaje učenju osnovnih životnih vještina i vrijednosti (pri čemu škole zanemaruju odgojni karakter). Treći pak krive medije (web portale, društvene mreže, filmske kuće i dr.) koji isključivim interesom za povećanjem doseg a i stjecanjem profita niti ne pokazuju interes za odgojnim djelovanjem.

Nažalost, takvo "prebacivanje loptice" slama se na dječjim leđima i začarani krug se nastavlja.

Koje je moguće rješenje?

U posljednjih nekoliko godina došlo je do porasta novih životnih aranžmana koji unose nebiološke srodnike u obiteljske odnose. Kohezijske zajednice privlače raznoliku populaciju: mlade profesionalce i umirovljenike, samohrane roditelje, poduzetnike i umjetnike. Neke su zajednice višegeneracijske, dok druge odgovaraju specifičnoj populaciji, poput stari-

jih osoba, samaca ili obitelji. Takve zajednice nastaju u seoskim i urbanim okruženjima i mogu uključivati male obiteljske kuće sa zajedničkim prostorima ili zgrade u stambenom stilu s manjim privatnim prostorima povezanim s komunalnim prostorom.

To je pokret koji je započeo u Danskoj šezdesetih godina prošlog stoljeća: obitelji su se počele povezivati kako bi podijelile odgovornost za brigu o djeci. Danas je to međunarodni trend koji pokušava nadomjestiti vakuum koji je iza sebe ostavio raspad tradicionalne obitelji. Postoje mnoge razlike između takvih zajednica, ali zajedničko im je da svaka nudi ravnotežu privatnog i zajedničkog prostora, osmišljenog posebno za poticanje interakcije u zajednici. Stanovnici u zajednici donose odluke zajedno i uvažavaju potrebe svih članova. Kuće su obično dizajnirane kako bi bile ekološki prihvatljive, a stanovnici često dijele određene resurse zajednice.

Zvuči poznato?

Izgleda se da se vraćamo svojim korijenima – suživotu koji smo imali u prvotnim zajednicama.

Tako na web stranici *CoAbode* samohrane majke mogu pronaći druge samohrane majke zainteresirane za dijeljenje kuće, a tvrtka *Common*, koja je pokrenuta 2015. i upravlja s više od dvadeset pet zajednica u sedam gradova, isto nudi mladim samcima.

Ovi i njima slični eksperimenti sugeriraju da ljudi još uvijek žele fleksibilnost i privatnost koju su zadobili raspadom proširenih obitelji, ali da, isto tako, čeznu biti dio grupe s kojom se mogu povezati i surađivati. Te nove skupine Daniel Burns, politolog sa Sveučilišta u Dallasu, naziva "izgrađene obitelji". Hoće li one zamijeniti tradicionalne obitelji, ostaje otvoreno pitanje.

Bez obzira na sve društvene i tehnološke promjene, nuklearna obitelj i dalje se pokazuje kao jedan od najboljih načina života i odgajanja djece u 21. stoljeću. ☺





***Treba imati vlastitu
muzu, a ne ljubakati s
Homerovom.
Treba znati sijati zrna
vlastite kreposti i
darovitosti, a ne grickati,
prljati, blatiti, žvakati
tuđa proučavanja i
napore.***

Giordano Bruno